

Bývalé rakouské huti vyrobily v roce 1917 22 mil. q oceli, z čehož připadá na závody československé bez hutí rýmavských 15 mil. q, tudíž 68%. Z parních kotlů v bývalém Rakousku vyrobených připadají na země české přes $\frac{2}{3}$, ze železničního materiálu, vyráběného bývalým rakouským kartelem železářským v r. 1917, připadá na československé závody u kolejnic 64%, u drobného materiálu 79%, u výhybek 72%, u obručí na kola 64%, u vozových os 59%, u kol 90%. Tyčového železa připadá na československý stát z celkové výroby někdejšího rakouského kartelu železa 64%, nosičů 77%, polotovarů 72%. Podobně tomu bylo u výroby vagonů, hospodářských a j. strojů, zboží kovového, porcelánového a keramického, koženého, obuvi, rukaviček, prádla, klobouků, fezů, papíru a zboží papírového, sirek, výrobků uzenářských, průmyslu chemického, grafického, potravinářského i jinakého, na české země připadala největší část výroby skla.

Podobně v U h r á c h největší podíl v uherském průmyslu měly kraje slovenské, patřící nyní ke státu československému. Kromě Budapešti a okolí byla to nejprůmyslovější část Uher, ze stejných celkem důvodů jako pomezí hory zemí českých: vodní síly, uhlí a jiné přirozené bohatství, levné a zručné síly pracovní, poměrně dobré železniční spojení, teritoriální poloha mezi Německem a Maďarskem, mezi Ostravskem a Dunajem. V Pováží od Čadce přes Žilinu a od Trnavy k Bratislavě mlýny, lihovary, sladovny, škrobárny i některé veliké cukrovary a jiný zemědělský průmysl, v severním Slovensku v oblasti dráhy košicko-bohumínské se dvěma středisky v Žilině a Ružomberku a porůznu i jinde průmysl textilní — skoro všechen, jímž se honosily Uhry — přádelny a tkalcovny bavlněné a vlněné, továrny na sukna, pletárny, barvírny, lnářství. V lesnatých pohořích — na Slovensku je přes 2mil. ha, rovno dvěma pětinaám rozlohy celého království českého, lesů, zejména státních, církevních a velkostatkářských — je silný průmysl dřevařský, vodní a parní pily s exportem do Německa a jižních Uher, výroba cellulosity a papíru. Rovněž je na Slovensku veliká část kdysi uherského průmyslu potravinářského, keramického, železářského a j. Připojením Slovenska se průmyslový význam československé republiky jen ještě zvýšil.

§ 19. Živnostenské zákonodárství v Rakousku do r. 1859.

I. V Rakousku cechovní nešvary dosáhly vysokého stupně již počátkem novověku a v Čechách od Ferdinanda I. počíná mocnější vsahování krále a sněmů v poměry živnostenské. Byla to jednak

v první řadě opatření oproti přepjatým cenám řemeslníků v městech a městečkách na úkor konsumentů, o která usilovala šlechta ku prospěchu svých lidí poddaných, jednak též však opatření pro zajištění slušné mzdy dělnictvu. Řemeslnický řád, jímž určeny ceny výrobků i mzda dělnictva, vydán již na sněmě r. 1547 a znovu r. 1549 řád o čeledi a řemeslnících, nařizující slušné mzdy pro dělníky a spravedlivou práci jejich pro zaměstnavatele. Rudolf II. pokusil se r. 1578 o periodické určování cen výrobků řemeslnických zástupci cechů i měst, r. 1605 generální patent zavedl pro celé Čechy při téměř 50 řemeslech pevné ceny na zboží (chléb, pivo, obuv a j.) a výkony, které ovšem působily na některé cechy jako svěrací kazajka, o pevné taxy na výrobky řemeslnické usilovali panovníci i později, zejména když po válce třicetileté za nedostatku pracovních sil řemeslníci ceny velice nadsazovali.

Když pak po bědách války třicetileté a válek tureckých a francouzských počala intenzivnější péče státní o povznesení průmyslu a oběhodu, hlavně na prospěch zubožených financí státních, přetřásáno zprvu odstraniti celé cechovní zřízení vůbec. Přimlouvali se za to horlivě všichni, kdož byli vládou povoláni spolupůsobiti při díle hospodářského obrození Rakouska. B e c h e r označil cechovní zlořády za jednu z nejhlavnějších příčin úpadku živností, cechy prý namnoze degenerovaly v ohyzná monopolia. S c h r ö d e r mluvil o »zlořečených a celým Německem jako nejhorší morová rána prokletých ceších«, které jsou příčinou, proč v Německu manufaktury dosud vznoci se nemohly, znamenitý sekretář české komory J. Chr. B o ř e k r. 1690 prohlásil, že bez odstranění cechovních »impertinencí« povznesení průmyslu je nemyslitelné. Úplné zrušení nebylo však tehdy z Čech vládě doporučováno, aby nebyly tak rušeny vespolné styky tovaryšů s cizinou, jichž bylo potřebí ke zvýšení techniky výrobní, aby náhlou svobodou usazování nebyly znehodnoceny těžce a nákladně nabyté výhody dosavadních řemeslníků, konečně v zájmu dobrého pořádku a tovaryšské kázně i čistoty víry katolické.

Nezbývalo tedy než uvolniti novému průmyslu dráhu mimo cechy. Vláda — upustivši od záměru »vyvrátiti zlo z kořene a vymýcením cechů vyléčiti občanskou živnost« — jala se dvojným způsobem obmezovati dotud samovládné zřízení cechovní. Jednak umožněno a podporováno vznikán' nových živností úplně mimo svazek cechovní, jednak obmezována samospráva cechů, oslabených za protireformace vypuzením i vystěhováním často nejlepších členů svých z příčin náboženských a druhdy též od vrchností utiskovaných, a úprava

věcí živnostenských převáděna vždy vydatněji na orgány politické správy státní.

Pokusy reformovatí cechy učiněny již za Leopolda I., selhaly však, protože nebylo dostatečně silných orgánů ústřední moci, jež by byly vynutily jich provedení. V 18. stol. přikročeno lidíž k činům rozhodnějším. Nařízením Josefa I. z 1. října 1708 bylo potvrzování cechovních artikulí, privilegií a svobod vyhrazeno králi. Tíseň tovaryšů dala podnět k druhému, daleko hlubšímu řezu v cechovní zřízení: patentem z 12. dubna 1725 byla s počátku jen ve Vídni a v Dolních Rakousích, později (1765) i v Čechách a v jiných zemích (1776) zavedena »o c h r a n n á o p r á v ě n í « neboli »d e k r e t y«, jichž udělení opravňovalo tovaryše většiny cechovních řemesel provozovati samostatně živnost bez předchozího nabytí práva měšťanského a mistrovského práva cechovního a drželi učně i tovaryše. Utvořena tak — vedle t. zv. dvorských výsad, dopouštějících již od r. 1526 služebníkům dvorským a pak i jiným osobám provozovati určité živnosti v sídelním městě — právně nová kategorie řemeslníků necechovních, t. zv. d e k r e t á ř, jímž mohl býti i nekatolík a neměšťan, byl mistrům cechovním lémcěř na roveň posláven, nemáje jen podílu na jmění a zařízení cechovním. Již r. 1724 nařídil Karel VI. vypracovati »u n i v e r s á l n í ř á d ž i v n o s t e n s k ý a c e c h o v n í « a dne 16. listopadu 1731 skutečně vydán nejprve pro země koruny české t. zv. p a t e n t ř e m e s l n í c k ý, jímž především opět rozkázáno, že zřizování nových cechů (»Zünfte und Laden«), jakož i udělení stanov cechovních náleží výhradně zeměpánu. Všechny cechy bez zeměpanského potvrzení vznikající prohlášeny za neplatné a pokoutní, cechy již zřízené měly své stanovy, pokud neměly panovníckého potvrzení — a těch byla většina — prostřednictvím magistrátů (v městech královských) a vrchností (v městech poddanských) předložiti úřadu dvorskému ke schválení, které se mělo udělit jen po odstranění všech předpisů, patentu řemeslnickému se příčících.

V cechovních stanovách, k císařskému potvrzení předložených, bylo však tolik přepestré rozmanitosti v úpravě jednotlivých živnostenských poměrů, že se vláda rozhodla vydati patentem z 5. ledna 1739 opět pro české země g e n e r á l n í a r t i k u l e c e c h o v n í, jakési oktroyované normální stanovy cechovní, aby se jednak dosáhlo alespoň do jisté míry žádoucí uniformity statutárních předpisů, jednak aby se chudším cechům menších míst uspořilo vydání se schvalováním stanov zvláštních. Toliko cechům větších měst po-

voleno poříditi si artikule speciální, ovšem rovněž úřednímu schválení podléhající.

II. Patent řemeslnický pro země české, jemuž podobný »všeobecný řád cechovní a řemeslnický« vydán byl později pro Horní a Dolní Rakousy a pro vnitřní Rakousko a který co do obsahu a dle i co do znění shoduje se s řemeslnickým patentem, ze dne 16. srpna 1731 pro celou římskou říši vydaným, představuje spolu s generálními artikuly cechovními první státní, všeobecný řád živnostenský. Autonomii a samosprávě cechovní zadal patent ránu smrtelnou. Ony tisícové různosti, které v úpravě živnostenských záležitostí zbyly ze středověku, nyní odstraněny, místní městská správa živnostenské výroby nahrazena správou a regulací státní, a docíleno jednotného, šablonovitého, nivellisujícího, státní byrokracii pohodlného upravení organizace živnostenské.

Přístup k učednictví značně usnadněn. Dětem osob dříve za nepočetné prohlášených (popravčích, hrobníků, ponocných, metařů, ovčáků a pod.) i dětem nemanželským nesmělo býti v přístupu zabráněno, ustanovena pro učně doba zkušební (v Čechách šestinedělní), stanoven poplatek za přijímání učňů pro cech a v menších městech i maximální plat mistrovi za učení, doba učební vyměřena pro rozličná řemesla na 2—4 léta, zakázáno týrati učedníky a užívati jich ke pracím nádenickým a domácím — ideál, jehož dodnes nedosaženo — i jinak hleděno poskytnouti učňům ochrany proti přehmatům mistrů a tovaryšů. Tovaryšům byl předepsán určitý čas vandru, protože se však tovaryšský vandr byl zvrhl časem v hotové tuláctví, zakázáno žebrání vandrujících tovaryšů, cestující tovaryš musil v každém místě vyhledati hospodu (herberk) svého řemesla, která byla zároveň prostředkovatelnou práce, a nenalezl-li poptávkou v místě práci, musil býti do tří dnů cechmistrem dále vypraven. Tovaryšům zakázáno spolčovati a smlouvati se (koalice), aby vynutili na mistrech vyšší mzdy, na hromadné slávky pohroženo kázníci, pevností, přikováním na galeje; tovaryšská bratrstva zrušena již patentem z r. 1731; zakázáno pod pokutou slaviti modrý pondělek a odstraněno nošení kordů tovaryšských (do 18. stol. zbylo již jen u barbírů). Udělení mistrovského práva příslušelo i dle generálních artikulů výhradně cechu a předpokládalo zhotovení kusu mistrovského, jež nyní autoritativně upraveno, zrušen všeliký dřívější rozdíl mezi cechy hlavními a vedlejšími a rozdíl v pořadí cechů, v Čechách od r. 1739 dovolováno sestupovati se v cechy jen v městech a

městečkách, k nimž se mistři po venkově rozptýlení musili připojiti, v menších městech dopouštěny i nyní t. zv. c e c h y ř a d o v é (s m í š e n é), vždy přísněji zakazován všecken styk, i jen korespondence, cechů domácích s cizozemskými a přivtělování tuzemských mistrů k cechům zahraničním. Schůze cechovní měly se konati čtyřikrát do roka (kvartály), a vyřizovány v nich zejména spory mezi mistry a tovaryši, propouštění učňové, skládány účty z hospodaření cechovního; všeliký přílišný náklad na jídlo a pití zapověděl již řemeslnický patent z r. 1731.

K voleným starším cechovním přistoupil již od r. 1731 i n s p e k t o r (k o m i s a ř) c e c h o v n í, cechovní pravomoc úplně vyloučena pro všechny těžší přestupky, úřadu příslušelo nyní výhradně též odstraňování fušerů a rozhodování ve sporech mezdních, když se prostředkování cechovních orgánů ukázalo marným.

Cechy ovšem nespřátelily se ihned s těmito obmezeními a vydávaly (na př. soukenický v Liberci) proti generálním artikulům plamenné protesty; když pak tyto nedocházely slechu, pomáhaly si tím, že artikuli nedbaly, válečné doby stol. 18., skrovná moc státních orgánů a přední zřetel vlády k vývoji velkého průmyslu podporovaly tuto tichou oposici, a tak i později panovníci opět a opět speciálními zákony upravují to, co se zdálo býti již definitivně upraveno generálním řádem cechovním.

III. Když ani patent, ani generální artikule cechovní nepřinášely nápravy, uvažováno v l. 1750. znovu o úplném zrušení cechů, spokojeno se však i nyní tím, že vždy význačněji rozlišovány živnosti jednak na místní potřebu vázané, t. zv. p o l i c e j n í, jednak živností pro vzdálenější odbyt pracujících, t. zv. k o m e r e č n í. U oněch bylo zásadou zjednatí rovnováhu mezi místní potřebou a místní výrobou, a tedy nerozmnožovati jejich počet vzhledem k pomalému vzrůstu obyvatelstva, sesíliti však státní vliv na zřízení cechovní, odstraniti nešvary cechovní a docíliti všemožné stejnoměrnosti v cechovních sstatutech jednotlivých zemí dědičných. Naproti tomu u živností, pracujících pro odbyt mimomístní (k nimž přiřazena »všechna mistrovství«, spadající v manufakturu plátna, sukna, kartounu a bavlněného zboží, všecken průmysl hedvábnický, dále kovový a některé jiné výroby, jako skláři, koželuzi, barvíři rukavičkářii, kožešníci, knihtiskaři a j.), šlo o rozmnožování a zlevnění výroby a tedy o odstraňování všeliké vázanosti volnému jejich rozvoji bránící. Nerozši-

řována tedy alespoň cechovní vázanost na živnosti dosud necechovní, osvobozovány od ní živnosti na domácíkem průmyslu se zakládající, u jiných odstraňována lečkerá obmezení výrobní, poddanská a pod. Tak zůstaveny volnému provozování r. 1755 v Čechách plátenictví, r. 1765 v Čechách a na Moravě přádláctví, r. 1766 krajkářství, v l. 1770. vyšivačství, česání vlny, prýmkářství a kalounkářství.

Počátkem r. 1776 Marie Terezie stanovila jakožto zásadu budoucí politiky živnostenské »všelikou vůbec možnou svobodu v obchodu a ve výrobě ve všech zemích«, k jejímuž provedení vypracován návrh nového »systému živnostenskopolitického«, cirkulářem z 30. března 1776 zemským vládám sdělený, ještě více vlivu a síly nabyly pak svobodnické tendence dvorské kanceláře přes nejtuzší odpor zejména cechů za Josefa II., jehož boj proti všem svazům mezi panovníkem a individuem znamenal přímo hospodářskou revoluci shora. Přísné ohraničení mezi oprávněnostmi zrušeno u řady živností 1784, i při policejních živnostech měla se cechovní vázanost nahraditi soustavou koncesní, speciální artikule jednotlivých cechů nebyly od doby Josefa II. vůbec potvrzovány a klesly znenáhla na úroveň pouhých zvyklostí. Zbytečné rozmnožování cechů bylo (v Čechách r. 1787) zapovězeno, osvobození reálnictva z nevolnictví odstranilo potřebu vrchnostenského konsensu k učení se řemeslu, toleranční patent dokončiv půlstaletý skoro vývoj postupných ústupků protestantskému živlu, připustil nekatořky na dispens vůbec k usazování se i k právu měšťanskému a mistrovskému v zemích dědičných, také židům byla otevřena řada nových zaměstnání (v Čechách již od r. 1748 směli židé provozovati skoro všechny živnosti), směli se příště i u křesťanských mistrů učiti a o všeliké velkoobchodní oprávněnosti se ucházeti. R. 1786 pomýšlelo — pět roků před revolučním zákonodárstvím francouzským — vydati všeobecný cechovní patent, všechnu vázanost, všechna monopolická obmezení odstraňující. Avšak i nyní všeliké pokusy o rozhodnou reformu živnostenskou selhaly. Arci znenáhla udělování práv mistrovských bylo cechům úplně odňato — v Čechách výslovně teprv dekrety dvorní komise komerční z 15. prosince 1817 a 11. srpna 1818, ve skutečnosti však již od konce století 18. — a svěřeno úřadům městským a vrchnostenským, a spolupůsobení cechů obmezovalo se nyní pouze na to, že poskytovaly zprávy o učebních a tovaryšských letech uchazečů o mistrovství, zkoumaly odbornou jejich dovednost kusem mistrovským, bez jehož provedení neměl ani teď nikdo k mistrovství cechovnímu býti připuštěn, přivtělovaly toho,

komu bylo úřadem mistrovské právo uděleno, k cechu a vybíraly poplatky inkorporační.

Tak cechové se stali z orgánů živnostenské samosprávy pouhým technickým sborem poradním a výkonným — úřadu, vrchnosti, příslušelo rozhodovati nejen o tom, zdali potřeba v místě nebo v kraji vyžaduje nebo připouští rozmnožení živností, nýbrž i kdo z uchazečů dle své technické dovednosti, své zachovalosti i spolehlivosti udělení mistrovského práva nejvíce zasluguje, a propůjčovati oprávnění mistrovská — krátce na místo cechovní soustavy nastoupila s o u s t a v a k o n c e s n í. Osvícený absolutismus přál však svobodě daleko více nežli zastaralé zřízení cechovní (Kaizl).

Také literatura tehdejší přála živnostenské svobodě a obmezení monopolů cechovních. Jos. Schiffrer 1782 v »Myšlenkách o ceších« vykládá, jak povážlivo je, provozuje-li se monopol s lidskými zručnostmi, téhož roku anonymus pražský ve formě dopisů tepal nešvary v jednotlivých řemeslech, J u s t i již r. 1766 dovozoval, že »pravá svoboda živností, k jejich vzrůstu nezbytně potřebná, hlavně v tom záleží, aby každý směl provozovati každé řemeslo, ku kterému má schopnost a dovednost. Není dále ničeho potřebí, nežli aby se oznámilo policii, že chceme tu onu živnost provozovati . . . Postupuje-li se jinak, ztěžuje se tím početí živností a jich rozmnožování, a to nemůže býti výživnosti nikdy na prospěch. Naopak mělo by se poddaným početí živností všemožně usnadňovati, aby se zvětšilo obyvatelstvo a výdělek . . .« Trvalo století, nežli tyto zásady došly uskutečnění.

IV. Po smrti Josefa II. nastal obrat v politice průmyslové jako v agrární a daňové. Za Františka I. všelikým novotám beztak nepřívznivého, strach před revolučním hnutím, které z Francie přicházejíc, hrozilo zachvátiti střední Evropu, dal podnět k reakčnímu obmezování počtu oprávněností obchodních a živnostenských, zejm. i továrních, i styků s cizinou, provádění však tříštilo se o pasivní odpor úřadů, svobodě živnostenské přejících.

K cí. nařízení z 17. srpna 1832 provedena p r v n í v ě t š í p í s e m n á a n k e t a u veškerých úřadů správních i cechů o tom, při kterých kategoriích obchodů a živností by mělo nastati obmezení dosavadních liberálních zásad při propůjčování práv živnostenských. Osnova prvního, pro celé Předlitavsko kromě Terstu a Dalmacie určeného »k o n c e s n í h o z á k o n a ž i v n o s t e n s k é h o«, která po té byla vypracována, podrobovala sice veškeré téměř živnosti

i obchodní, státní koncesi, určovala však pro udělení koncese velice mírné podmínky, a připouštěla i některé svobodné živnosti, zbavovala továrny i některé drobné živnosti průkazu způsobilosti a vůbec odstraňovala vázanost cechovní. Tato osnova nedocíla však schválení a nehotový, vnitřních rozporů plný stav živnostensko-právní anarchie se vši nejistotou a libovůlí úřední praxe trval až do roku 1859.*)

V. Rok 1848 vzbudil v kruzích maloživnostenských, přičítajících tíseň svoji faktickému provádění svobody živnostenské, odpor proti liberální úpravě živn. řádu, také nově (r. 1850) zřízené obchodní a živnostenské komory vyslovovaly se pro opravy v mezích zřízení cechovního a jen pro nenáhlý přechod k svobodě živnostenské. Vypracována sice r. 1854 skutečně další osnova opět ve směru zostřené soustavy koncesní, již r. 1856 vydána však osnova nová, na liberál-

*) Jednotného živnostenského zákona pro všechny země rakouské až do roku 1859 nebylo. Nehledíc k hospodářsky opozdilé Dalmacii, v níž jednotné normy k úpravě provozování živností byly do roku 1859 pokládány dle všeho za zbytečné, lze rozeznávat tři hlavní skupiny zemí a tři hlavní směry v úpravě živnostenských poměrů:

A. Království lombardskobenátské a Terst se zásadou co nejvolnějšího pohybu obchodu a živností s nečetnými obmezeními z ohledů na veřejnou bezpečnost, zdravotnictví a pod.

B. V království uherském a velkoknížectví sedmihradském cechy byly zavedeny pouze v městech, kdežto na venkově, kde cechů nebylo, směl každý řemeslník usaditi se s povolením vrchnosti a řemeslo i s tovaryši provozovati. Reformy Karla VI. neplatily v Uhrách ani v Sedmihradsku, teprve roku 1812 byly všechny dřívější cechovní privileje prohlášeny neplatnými a vydány, ale i tu pouze pro Uhry, generální cechovní artikule dle vzoru českých artikulí; též v Uhrách dále byla tovární oprávnění a nečetné svobodné živnosti. Od roku 1857 do 1867 platily v Uhrách tytéž předpisy jako v Předlitavsku.

C. V zemích českých a rakouských dělí se od dob Marie Terzie veškeré živnosti na manufakturní (výrobní) a tržební.

I. Manufakturní dělí se opět jednak dle svého policejního zařízení a organizace v cechovní a necechovní, jednak dle rozsahu odbytu svých produktů v policejní a komerční.

I. Živnosti cechovní manufakturní směly se propůjčovati a samostatně provozovati zpravidla jen na základě mistrovského práva u cechů nabytého. Počet těchto živností však vždy více zmenšován, cechy samy neudílely pak již mistrovských práv, nýbrž konaly jen s uchazeči zkoušky mistrovské a poskytovaly úřadu žádané zprávy jakožto poradní orgány technické.

ních základech spočívající, z níž vyšel potom živnostenský řád prohlášený patentem z 20. prosince 1859 č. 227 ř. z. s působností od 1. května 1860 pro celou monarchii rakouskou.

Era živnostenské svobody byla tímto zákonem zahájena jen formálně, ve skutečnosti, alespoň pokud jde o poměry živnostenské, doznal jím toliko právní sankce stav, který se byl znenáhla praeter nebo contra legem vyvinul vlivem vývoje hospodářského, užívání starých, překonaných norem právních znemožňujícího.

§ 20. Živnostenský řád z r. 1859 a podstata i kritika živnostenské svobody.

1. Živnostenský řád z r. 1859, za kterým teprv po desetiletí následovalo Německo se svým liberálním řádem živnostenským z 21. června 1869, pro severoněmecký bund a od let 70tých pro celou říši

2. Živnosti necechovní rozlišovaly se opět ve

a) svobodné, které se směly provozovati od každého na pouhé ohlášení, bez koncese, jichž počet a význam však v absolutistickém státě byl velmi skrovný;

b) necechovní v užším smyslu, které sice nepodléhaly cechovní organizaci, ale směly se provozovati jen po úřední koncesi (knihtiškařství, papírnickví, sklářství a j.);

c) továrny, t. j. ony manufakturní živnosti, které se provozovaly v rozsahu u pouhých řemeslníků a mistrův neobvyklém, sdružující zpravidla všechny druhy dělníků k úplnému dohotovení svých výrobků potřebné.

U továren byla opět rozeznávána jednoduchá a zemská oprávnění tovární. Jednoduchá oprávnění tovární udílena nově vznikajícím podnikům většího rozsahu, které slibovaly býti na prospěch povznesení průmyslu, i když se k nim nepoužívalo ani rozsáhlých továrních budov a skladů, ani četného personálu továrního.

Podnikům již zřízeným, které se provozovaly ve větším rozsahu, zaměstnávaly mnoho lidí, měly značný kapitál provozovací a značný odbyť výrobků doma i v cizině, zasluhující tak vyznamenání a zvláštní ochrany veřejné správy, udílela se t. zv. formální zemská tovární oprávnění. Oba druhy továren byly prosty vázanosti cechovní, směly zaměstnávat též dělnictvo cechovně nevyevičené a vyučovati učně, pro dělnictvo tovární platily místo ustanovení cechovních zvláštní řády a opatření. Podniky s formálním zemským oprávněním továrním směly nadto užívati ve štítě a pečeti i na výrobcích císařského orla a označení »c. k. privilegovaná továrna«, a směly zařizovati sklady se svými výrobky ve všech hlavních městech zemí rakouských i uherských. Oprávnění toto bylo vždy osobní, nepřecházející na kupce ani na dědice závodu.

Konečně byla tak zvaná

d) umění, t. j. zaměstnání, jsoucí v užší či vzdálenější souvislosti s uměním a posuzovaná z valné části jako volné živnosti.